KONKURENTNOST PRIVREDA NERAZVIJENIH ZEMALJA U USLOVIMA SLOBODNE TRGOVINE

Milan Novović, doc. dr

Visoka poslovna škola strukovnih studija, Beograd, Srbija,
novovic.milan@gmail.com

Nenad Dugalić, MSc

Visoka poslovna škola strukovnih studija, Beograd, Srbija,
sonenesa10@gmail.com

Apstrakt

Konkurentnost privreda nerazvijenih zemalja u uslovima slobodne trgovine je na veoma niskom nivou. Još više zabrinjava činjenica da ona i dalje pada i da je evidentno pogoršanje položaja nerazvijenih zemalja na svetskoj listi globalne konkurentnosti. Zato je podizanje konkurentnosti na viši nivo preduslov kako povećanja kvaliteta i obima izvoza, tako i stvaranja povoljnijeg ambijenta za privlačenje investicija.

Preduzeća koja proizvode za svetsko tržište, pod velikim su pritiskom tehnološkog progressa. Dolazi do brzog zastarevanja proizvoda, a liberalizacija međunarodne trgovine dovodi do sve snažnije konkurencije. Ekonomski razvoj tržišno otvorenih nacionalnih privreda podrazumeva usmerenost svakog preduzeća ka proizvodnji za stranog kupca. To se posebno odnosi na privredu sa malim nacionalnim tržištem gde se veći deo proizvodnje mora plasirati na svetskom tržištu, kako bi se, poštujući ekonomiju obima, postigla zadovoljavajuća konkurentnost.

Slobodna trgovina zaista ima mnogo prednosti, ali kada se odvija između partnera koji su na uporedivom nivou ekonomske razvijenosti. Ono što je potrebno omogućiti zemljama u razvoju, pogovoto onim najsiromašnijim, jeste da, uz saradnju sa međunarodnim institucijama a ne nametanjem gotovih rešenja, pronađu svoj put razvoja koji će im omogućiti da što pre otvore svoja tržišta i iskoriste prednosti uključivanja u međunarodne trgovinske tokove.

Ključne reči: konkurentnost, zemlje u razvoju, slobodna trgovina, tržište.

COMPETITION OF UNDEVELOPED COUNTRIES' ECONOMIES IN THE CONDITIONS OF FREE TRADE

Abstract

Competition of undeveloped countries' economies in the conditions of free trade is on a very low level. We are concerned by the fact that it is still decreasing and that the position of undeveloped countries in the world's list of global competition is evidently getting worse. That's why raising the competition on a higher level presents a prerequisite of upgrading the quality and the volume of export, and creating more favorable ambient for attracting the investments.

The companies which produce for the world's market are under large pressure of technological progress. The products are becoming obsolete rapidly, liberalization of international trade

leads to stronger competition. Economy development of the open market national economies means directing each company towards production for foreign buyers. This specially refers to economies with small national market where the largest amount of production must be placed in the world's market so satisfactory competition would be achieved by respecting the economy of the volume.

Free market truly has a lot of advantages, but when it is conducted between partners which are on the same level of economy development. What countries in development need especially the ones which are the poorest, is cooperating with international institutions without imposing certain solutions so they could find their way of developing which will enable them to open their markets faster and use the advantages of joining international trade flows.

Keywords: competition, countries in development, free trade, market.

JEL codes: F10, F13, O50

UVOD

Ekonomska politika obuhvata složena pitanja održavanja opšte ravnoteže i stimulisanja ekonomskog rasta. U savremenim uslovima procesa globalizacije, koji se označava nosiocem privrednog rasta, nije moguće jednu nacionalnu privredu držati izolovanu od svetskih kretanja. Ekonomska politika može biti inspirisana programom liberalizacije ekonomskih odnosa sa inostranstvom, što podrazumeva brže ili sporije uklanjanje i smanjenje intenziteta zaštitne politike. Na prelazu iz nižih u više faze razvoja presudnu ulogu ima balansirana primena programa zaštite i liberalizacije, sa tendencijom jačanja elemenata liberalizacije u sistemu spoljnoekonomskih odnosa. Pri tome, jasno je da samo postepena liberalizacija spoljnoekonomskih odnosa, uz jasan zaštitni sistem, vodi ka uspešnijem pozicioniranju na svetskom tržištu.

Istovremeno, proces globalizacije svetske privrede neizostavan je u stvaranju ekonomske politike savremene države, a posebno u zemljama u razvoju i onih koje su u procesu tranzicije. Pošto se internacionalizuju trgovina, investicije i finansijski tokovi, globalizacija naročito utiče na konkurentsku poziciju zemalja u razvoju. Te zemlje, kao i veći broj privrednih subjekata, moraju težiti izvoznoj orijentaciji, kako bi se obezbedio dinamičan rast deviznog priliva, ali i potrebnih uvoznih inputa, posebno tehnologije i drugih faktora neophodnih za dinamiziranje proizvodnje. Naravno, da bi se postigao ovakav razvoj, on mora biti praćen adekvatnim merama ekonomske politike. To podrazumeva unapređenje konkurentskog ambijenta konkretne nacionalne privrede, kao i stabilne makroekonomske uslove privređivanja i liberalizaciju trgovine. Na taj način se stvara povoljna klima za efikasno funkcionisanje privrede i ukupan privredni razvoj.

ZNAČAJ SLOBODNE TRGOVINE U KONKURENTSKOM OKRUŽENJU

Glavna karakteristika današnje svetske privrede je njena liberalizacija i globalizacija, što se direktno odražava na kretanje svetske trgovine. Usluge postaju sve značajnije u

stvaranju svetskog bruto domaćeg proizvoda (BDP), pa samim tim dobijaju važno mesto u međunarodnoj trgovini. Elektronska trgovina i usluge ne samo da predstavljaju najdinamičnije kategorije savremene svetske trgovine, već su one glavne karakteristike svetske trgovine na početku novog milenijuma (Ilić, 2003: 306).

Slobodnu trgovinu na međunarodnom nivou karakterišu određena načela koja se odnose na: (George, 1999: 1)

- Slobodnu trgovinu dobrima i uslugama;
- Slobodnu cirkulaciju kapitala;
- Slobodu investiranja.

Glavni promoteri ovih načela su međunarodne finansijske institucije, pre svega Međunarodni monetarni fond (MMF), koji je tokom proteklih nekoliko decenija enormno ojačao, pretvorivši se istovremeno od progresivne institucije kakav je bio u momentu osnivanja u instituciju koje se „treba čuvati” (Ursić & Lakićević, 2001: 12-15). On priprema i sporovodi ekonomsku politiku širom sveta, koja je zasnovana na načelima neoliberalizma, odnosno tržišnog fundamentalizma. Shodno tome, tokom razvoja nacionalnih privreda, a i celokupne svetske privrede, prihvaćeno je shvatanje o sve manjem značaju nacionalnih granica u ekonomskom razvoju. Savremena društva upravo karakteriše sve veći stepen integracije između nacionalnih država, koji se ispoljava u porastu slobodne trgovine među njima, u povećanom kretanju kapitala i ljudi, odnosno radne snage, i naravno informacija.

Smatra se, takođe, da su proizvodnja i trgovina znatno veće ukoliko se zemlje specijalizuju za proizvodnju, samim tim i trgovinu, onih dobara za koje imaju komparativne prednosti i naravno, ukoliko mogu da obavljaju slobodnu razmenu tih dobara. „Stepen potrošnje, odnosno realnih prihoda, uvećan je približno četiri puta za osam decenija u XX veku (od 1910-1990)” (Hoekman & Kostecki, 1995: 13). Tako slobodna trgovina, što je primarni cilj Svetske trgovinske organizacije (STO), omogućava državama da ostvare efikasniju upotrebu svojih resursa i proizvodnih kapaciteta.

Očigledno da je globalizacija ušla u XXI vek upravo na talasu slobodnog tržišta, koje je u značajnoj meri dobilo i svoj institucionalni okvir kroz STO i druge međunarodne finansijske i trgovinske institucije i sporazume. Značaj slobodne trgovine je mnogo očigledniji ako se ima u vidu Fridmanov stav da je tržišni sistem osnova za istinski slobodan poredak, jer je ekonomska sloboda bitan preduslov za političku slobodu (Held, 1997: 282). I pored toga, potrebno je podvući da slobodno tržište nikako nije idealan model ekonomskog funkcionisanja.

Razvijene zemlje su davale podršku liberalizaciji trgovine za onu robu koju su izvozile, ali su istovremeno produžile da štite one delatnosti, koje bi bile ugrožene konkurencijom iz zemalja u razvoju. „Dok se američka industrija razvijala, ta zemlja nije imala vremena za laissez-faire. Kada je postala jaka, počela je da propoveda laissez-faire ostatku sveta - i da se igra sa svojom istorijom kao da je verovala u slogane o laissez-faire kao o tajni uspeha. "Tradicionalna" američka podrška svetskoj

slobodnoj trgovini je skorašnji fenomen koji je počeo tek nakon Drugog svetskog rata. Prethodnih 150 godina ona je bila sklona protekcionizmu. Takvo ponašanje nije nikakav izuzetak nego realna potreba. Sve velike industrije koje su imale uspeha tokom prethodna dva veka - Amerika nakon revolucije, Nemačka pod Bizmarkom, Japan nakon Drugog svetskog rata - kršile su pravila laissez-faire. I pored svih velikih razlika tih zemalja, osnov njihove strategije je bio isti" (Fallows, 2003: 61). Iz ovoga se može naslutiti da za male i nerazvijene države ideja slobodnog tržišta u praksi predstavlja veliki izazov u kome se susreće mnogo rizika i neizvesnosti.

U planovima međunarodnih i regionalnih organizacija ističe se obaveza da se otklone smetnje i prepreke za slobodnu trgovinu, posebno za resurse koji su intrigantni razvijenim zemljama. One su prenebregle, kako, čime i koliko dugo su štitile razvoj svoje privrede od konkurencije drugih zemalja. Na primer, zemlje zapadne Evrope, koje su imale velike materijalne gubitke za vreme Drugog svetskog rata, tek krajem '50-ih godina prošlog veka, posle realizovanog Maršalovog plana, liberalizovale su 88% uvoza. Vremenom kada su ojačale, razvijene zemlje nisu dozvoljavale nerazvijenim zemljama da državnim merama štite svoj privredni razvoj, što je i karakteristika savremenih odnosa.

U Izveštaju, Međunarodne organizacije za borbu protiv siromaštva, pod nazivom „Kruta pravila i dvostruki standardi" (The Guardian, 2002: 9) analizira se odnos razvijenih zapadnih zemalja u odnosu na svetsku trgovinu i kaže se da SAD i Evropska unija najmanje poštuju donešene propise u svetskoj trgovini. U Izveštaju se apostrofira da: „Vlade bogatih zemalja uporno ističu svoju privrženost smanjenju siromaštva u svetu. Te iste vlade, međutim, zahvaljujući sopstvenim trgovinskim politikama, čine nešto što se jedino može okarakterisati kao pljačka siromašnih u svetu. Bogate zemlje su najveći zagovornici liberalizma u zemljama u razvoju. Istovremeno, one podižu visoke trgovinske barijere protiv proizvoda koje zemlje u razvoju izvoze" (The Guardian, 2002: 10). Evropska unija zauzima prvo mesto, a odmah iza nje su SAD, Kanada i Japan. Navedene zemlje su primenile veoma oštre trgovinske mere, koje se odnose na poljoprivredu i tekstilnu industriju, što na taj način ugrožava vitalnost privreda nerazvijenih zemalja. U Izveštaju se, takođe, apostrofira da kontrolom međunarodnih institucija (SB i MMF), razvijene zemlje primoravaju zemlje u razvoju da liberalizuju svoja tržišta za njihovu robu. Pri tome, ekonomski bogate države se predstavljaju kao protagonisti slobodne trgovine, a ustvari, samo tako štite sopstvenu industriju. Manje razvijene države, ukoliko žele da dobiju kredite od MMF-a i SB, moraju da smanjuju carinske stope i ukidaju finansijsku pomoć svojim proizvođačima. Pored toga, u Izveštaju stoji da nerazvijene zemlje mnogo lakše i brže otvaraju svoja tržišta od razvijenih zemalja. Prosečne uvozne carinske stope su prepoljovljene u nekim afričkim, azijskim i latinoameričkim zemljama. Pokazalo se da brza liberalizacija tržišta nanosi velike gubitke nerazvijenim zemljama, zato što su one naglo otvorile svoje granice bez prethodnog postepenog prilagođavanja.

SPECIFIČNA POZICIJA NERAZVIJENIH ZEMALJA U GLOBALNOJ SVETSKOJ PRIVREDI

Zemlje u razvoju moraju biti uključene u tokove u svetskoj privredi, kako bi adekvatno reagovala na promene u svetskom okruženju. Problem o kome je reč ima dve dimenzije: kratkoročnu i dugoročnu. Kratkoročna dimenzija podrazumeva ostvarivanje što boljih rezultata u međunarodnoj trgovini, polazeći od datog privrednog ambijenta i uključivanja u međunarodnu trgovinu u onim privrednim segmentima u kojima se najuspešnije dopunjuju lokalna uspešnost, korišćenje domaćih resursa i visoka vrednost razmene sa inostranstvom. Proces poboljšanja starih i postizanje novih konkurentskih prednosti neće biti jednostavan. Pored toga što je potrebno pažljivo otvarati svoja tržišta transnacionalnim kompanijama i drugim preduzećima iz razvijenih zemalja, treba preduzeti čitav niz aktivnosti, od kojih su najznačajnije: (Mitrović, 2003: 119)

1. U većoj meri koristiti lokalne resurse i potencijale koji mogu značajno da se valorizuju na svetskom tržištu;
2. Znalčki koristiti prazne prostore u industrijskoj strukturi razvijenih zemalja u vezi sa primenom visokih tehnologija;
3. Restrukturiranje postojećih privrednih i neprivrednih delatnosti radi povećanja njihove informacione intenzivnosti, kako bi postale konkurentne u međunarodnim trgovinskim transakcijama;
4. Bogaćenje privredne strukture industrijskim i uslužnim delatnostima koje su u vezi sa korišćenjem informacionih tehnologija.

Uključivanje zemalja u razvoju u svetske tokove predstavlja veliki izazov i složen proces. Zato je bitan pragmatičan odnos u cilju kreiranja kako sopstvenog tipa tržišne privrede, tako i uključivanje u svetske ekonomske odnose. Dobro odmerena strategija treba da smanji troškove i da poveća koristi od tog uključivanja na dugi rok.

Cilj zemalja u razvoju nije sporan, ali ono što je otvoreno jeste pitanje izbora optimalne strategije za ostvarivanje takvog cilja. Danas se sa izvesnošću može zaključiti da je na početku procesa reforme vladao nerealni optimizam, pa čak i pojednostavljivanje problema i neshvatanje stepena njegove stvarne težine. Ekspertski timovi su, bez obzira na relativno brzo definisanje reformskih programa, često sa žaljenjem konstatovali da zapravo ne raspolazu relevantnom teorijom uspešne transformacije od planske ka tržišnoj privredi. Drugim rečima, na osnovu postojećeg ekonomskog znanja nije mogla da se definiše jedna optimalna strategija.

Ključne komponente strategije, za koju smatramo da može da omogući ostvarivanje osnovnih ciljeva nacionalnog razvoja zemalja u razvoju, bile bi sledeće: (Leković, 2006: 74)

- integrisanje u svetske ekonomske tokove;
- strukturna transformacija koja pretpostavlja, u prvom redu, ujednačavanje uslova konkurencije, ukidanje privilegija i subvencija kojim su zaštićena i očuvana neefikasna preduzeća;

- poboljšanje investicione klime sa svim institucionalnim poboljšanjima koja će omogućiti da se promene pravci tokova kapitala i veći priliv stranih direktnih investicija;
- jačanje uloge države, pre svega u pogledu uspostavljanja institucionalnog ambijenta tržišne privrede i garantovanja zakonitosti i pravnog poretka;
- socijalna politika, orijentisana na podršku bržeg sprovođenja strukturnih transformacija.

Od stepena ostvarenosti navedenih komponenti zavisi i tempo postizanja najbitnijih institucionalnih i strukturnih promena. Te promene treba da dovedu do uspostavljanja i funkcionisanja slobodne tržišne ekonomije. Zato, država u uslovima tržišne privrede, mora da se brine o stvaranju stabilnih institucija, gde će se, u pravom ekonomskom ambijentu, poštovati pravila igre.

Unapređenje konkurentnosti u privredama zemalja u razvoju mora da se kreće ka poštovanju osnovnog načela ekonomije, da bez povećane efikasnosti izostaje mogućnost za stvaranje prednosti na svetskom tržištu. Korišćenje rada kao jeftinog faktora proizvodnje je opravdano u prvim godinama sprovođenja strategije, kada je neophodno da se problem zaposlenosti shvati kao zadatak ekonomske politike, a ne kao kategorija socijalne politike. U početnim godinama treba insistirati na radno-intenzivnim projektima kakvi su projekti izgradnje neophodne infrastrukture u vidu puteva, železnica, luka. Kasniji ekonomski razvoj, a time i konkurentna politika, mora da se pomera ka visoko-intenzivnim industrijskim granama.

Šansa za zemlje u razvoju nalazi se i u rekonstrukciji privrednog ambijenta, uz povećanje konkurentnosti postojećih privrednih potencijala. Ekonomski rast podstiče i povećanje efikasnosti nastajanja novih proizvodnih grana, uz obavezno prisustvo novih tehnologija i novih proizvoda, kao i uz aktivnu primenu naučno-tehničkih dostignuća (Gao, 2005: 157-172). U tom smislu, prednost imaju izvozno orijentisani profitabilni proizvodi, ali i tradicionalne grane u kojima se može ostvariti konkurentna prednost na svetskom tržištu.

Država ima značajnu ulogu u podizanju nivoa konkurentnosti i ubrzanja ekonomskog rasta. Ona mora podstaći ona preduzeća čiji proizvodi mogu pronaći mesto na svetskom tržištu raznim stimulativnim merama kao što su: (Gao, 2005: 174) kreditiranje izvoza, poreske olakšice i otvaranje kreditnih linija za kupovinu moderne tehnologije.

LIBERALIZACIJA I NJENE POSLEDICE NA KONKURENTNOST ZEMALJA U RAZVOJU

Liberalizacija podrazumeva ukidanje mešanja države u funkcionisanje tržišta (finansijskih tržišta, tržišta kapitala), kao i uklanjanje barijera za slobodnu trgovinu. Ovaj drugi aspekt liberalizacije uživa veliku podršku u industrijski razvijenim zemljama. Međutim, liberalizacija trgovine sprovedena u mnogim zemljama u

razvoju, govori o tome zašto je tako jako bila osporavana. Od trgovinske liberalizacije se očekuje da poveća dohodak zemlje ako usmerava sredstva iz oblasti sa nižom stopom produktivnosti, ka onima sa višom stopom produktivnosti.

Pošto su, pod dejstvom međunarodne konkurencije, neefikasna preduzeća prinuđena da prestanu sa radom, ukidaju se postojeća radna mesta, što je često posledica trgovinske liberalizacije. Politika MMF-a podrazumeva da će novi, produktivniji poslovi biti stvarani, istovremeno sa eliminisanjem starih neefikasnih poslova stvorenih još u uslovima protekcionizma. Međutim, otvaranje novih preduzeća i radnih mesta podrazumeva kapital i preduzetništvo. U zemljama u razvoju čest je nedostatak preduzetništva zbog odsustva obrazovanja, a kapitala usled nedostatka domaće štednje i bankarskog finansiranja. Zemlje u razvoju nisu imale u svom sistemu obrazovanja discipline koje izučavaju preduzetništvo, a ono ide uporedo sa liberalnim kapitalizmom. „MMF je u mnogim zemljama stvari učinio gorim zato što su njegovi strogi programi često iziskivali tako visoke kamatne stope - nekad iznad 20%, nekad iznad 50%, a nekad i iznad 100% - da bi stvaranje poslova i preduzeća bilo nemoguće, čak i u dobrom ekonomskom okruženju kakvo je u Sjedinjenim Državama. Znači, kapital potreban za rast je postao jednostavno suviše skup” (Stiglic, 2004: 73).

S druge strane, Istočno-azijske zemlje otvorile su svoja tržišta prema svetu, ali su to radile postepeno. Ove zemlje su koristile proces liberalizacije kako bi povećale i proširile svoj izvoz i na osnovu toga ostvare brži rast. Međutim, Istočno-azijske zemlje su smanjivale zaštitne mere pažljivo i sistematično, sklanjajući ih tek onda kada su za to bili stvoreni uslovi. Države su garantovale da potrebna sredstva budu raspoloživa za nove projekte, pa su čak preuzele i menadžersku ulogu u stvaranju i promociji novih preduzeća.

Vrlo često se liberalizacijom trgovine ne ostvaruje planirana zaposlenost, već ona dovodi do povećanja nezaposlenosti. To je i razlog što ta politika izaziva snažan otpor. „Zapadne zemlje su podržavale liberalizaciju trgovine za one proizvode koje su izvozile, ali su u isto vreme nastavile da štite one sektore u kojima bi konkurencija iz zemalja u razvoju mogla da ugrozi njihove privrede” (Stiglic, 2004: 74). Liberalizacija apsolutno odgovara samo najrazvijenijem, jer je u poziciji da u datom trenutku i drugačije postupi. „Tako su SAD 1999. godine otpočele tihi trgovinski rat sa Evropskom unijom u vezi prometa poljoprivrednih proizvoda. On se dogodio zbog zabrane uvoza proizvoda genetskog inženjeringa u Evropsku uniju. Odgovor SAD je bio uvođenje carina od 100% na uvoz poljoprivrednih proizvoda iz Evropske unije u SAD. Ta odluka je u potpunoj suprotnosti sa stavovima STO što sebi mogu da priušte samo SAD” (Todorović, 2001: 85).

Nerazvijene zemlje su posebno ugrožene uvođenjem duplih aršina. Zapadne zemlje koje su se razvile zahvaljujući protekcioniističkim merama, nametale su nekorektne trgovinske sporazume. Dok je STO forum u okviru koje su međunarodni trgovinski sporazumi bili ugovarani, pregovarači iz MMF-a su često insistirali da se ide dalje, ubrzavajući tempo trgovinske liberalizacije. MMF insistira na bržem tempu

liberalizacije kao uslovu, pa zemlje koje se suočavaju sa krizom nemaju izbora osim da se priklone zahtevima MMF-a.

Uslovljavanje je naročito dobro sredstvo za stvaranje tržišta, jer je veliki deo pomoći zvanično povezan sa kupovinom robe od zemlje donatora. „Na isti način na koji su kolonije nekad bile primorane da industrijsku robu kupuju od zemlje koja ih je kolonizovala, primaoci pomoći moraju da potroše najveći deo sredstava namenjenih rešavanju siromaštva i gladi na beznačajnu industrijsku robu proizvedenu u zemlji donatoru. Ako se usude da odbiju, odmah su primorane da se povinuju pod pretnjom da će im biti ukinuta pomoć, od koje sve više zavise” (Elgar, 2002: 15).

Liberalizacija finansijskog tržišta izaziva još veće probleme. Veliki broj zemalja ima finansijske propise koji koče protok kapitala, te ih kao takve treba ukinuti. Međutim, sve zemlje regulišu svoja finansijska tržišta i veliko zalaganje za deregulaciju izaziva dosta problema na tržištu kapitala, čak i u razvijenim zemljama. Evo jednog primera: „veliki debakl sheme "Štednja i zajmovi" u Sjedinjenim Državama, iako je bio ključni faktor koji je prethodio recesiji iz 1991. godine i koštao američke poreske obveznike do 200 milijardi dolara, bio je jedan od najjeftinijih bailout-a (kao postotak od bruto domaćeg proizvoda) koji je deregulacija izazvala kao što je i recesija u SAD bila jedna od najblažih u poređenju sa onim u drugim privredama koje su prošle kroz slične krize” (Stiglic, 2004: 78).

Negativan rezultat bankarskih kriza, u vidu ekonomske recesije, do kojih je dolazilo usled deregulacije tržišta kapitala, iako vrlo teške i za razvijene zemlje, bile su mnogo veće za zemlje u razvoju. Siromašne zemlje bile su onemogućene da primenjuju socijalnu politiku kako bi ublažile posledice recesije. Pored toga, ograničena konkurencija na finansijskom tržištu podrazumevala je da liberalizacija nije stalno donosila očekivane pozitivne efekte u vidu nižih kamatnih stopa.

Liberalizacija tržišta kapitala podrazumeva i uklanjanje propisa uvedenih za kontrolu tokova „vrućeg” novca, odnosno, kratkoročnih kredita i ugovora koji predstavljaju samo špekulisanje na očekivano kretanje deviznih kurseva. Taj špekulativni novac neće biti upotrebljen za izgradnju fabrika ili za otvaranje novih radnih mesta, jer korporacije ne ulažu dugoročno upotrebljavajući novac koji se trenutno može povući. Rizik koji ovakav novac stvara omogućava da dugoročno investiranje u nerazvijenim zemljama bude još manje privlačno. Zemljama se sugeriše da u svojim rezervama ostave iznos koji je jednak visini kratkoročnih zajmova u stranim denominacijama, a sve sa ciljem da se upravlja rizicima vezanim za te nestalne tokove kapitala.

Primer koji sledi je dosta ilustrativan. „Pretpostavimo da je firma iz male zemlje u razvoju prihvatila kratkoročni zajam od 100 miliona dolara od jedne američke banke, plaćajući kamatu od 18%. Mudra politika sa stanovišta zemlje bi zahtevala da se 100 miliona dolara doda u rezerve. Uobičajeno je da se rezerve drže u kratkoročnim hartijama od vrednosti Trezora SAD na koje se danas plaća kamata oko 4 procenata. Znači, zemlja istovremeno uzima zajam od Sjedinjenih Država sa kamatom od 18 procenata, i daje zajam Sjedinjenim Državama sa kamatom od 4 procenta. Zemlja u

celini nema više raspoloživih sredstava za investicije. Američke banke mogu ostvariti čist profit, i Sjedinjene Države dobijaju neto 14 miliona dolara” (Stiglic, 2004: 79) Liberalizacijom tržišta kapitala, preduzeća u privatnom sektoru su ta koja moraju da odlučuju da li će uzeti na kredit kratkoročna sredstva od američkih banaka. Međutim, država je ta koja mora da se prilagodi, stavljajući sredstva u svoje rezerve kako bi zadržala neku solidnu poziciju.

„MMF, dokazujući prednosti liberalizacije tržišta kapitala, se rukovodi rezonovanjem da su slobodna tržišta efikasnija a da veća efikasnost dozvoljava brži rast. On dalje kaže, da bez liberalizacije, zemlje ne bi mogle da privuku strani kapital a posebno strane direktne investicije“ (Kolodko, 2005: 20).

Zagovornici liberalizacije ističu još jedan argument: liberalizacija bi povećala stabilnost kroz diverzifikaciju izvora finansiranja. Ideja je, da u vremenima ekonomskog opadanja, zemlje mogu pozvati strance da nadoknade nestašice u domaćim fondovima. Na kraju treba reći da liberalizacija kada je preduzeta pre vremena povećava nestabilnost u zemlji. Ona nije samo loša za ekonomski rast i razvoj, već troškovi liberalizacije u mnogo većoj meri pogađaju nerazvijene.

KONKURENTNOST U USLOVIMA NEOLIBERALIZMA

Kada se danas raspravlja o aktuelnim procesima globalizacije svetske ekonomije i o njenim dometima i posledicama, neophodno je imati u vidu opštu intelektualnu klimu u zapadnim zemljama neposredno posle Drugog svetskog rata, kada su preovladavale kejnzijanske, socijaldemokratske, a u određenoj meri i marksističke ideje. U tim uslovima i sama pomisao da se tržištu prepusti da donosi glavne socijalne i političke odluke, a da država dobrovoljno pristane da redukuje svoju ulogu u ekonomiji, dok nasuprot tome korporacijama treba da bude data potpuna sloboda, uopšte nije odgovarala duhu vremena, koji je, možda, najbolje izražen čuvenom knjigom K. Polanija *The Great Transformation* iz 1944. godine. Pre više od šest decenija Polanji je pisao: „Dozvoliti tržišnom mehanizmu da bude jedini upravljač sudbinama ljudskih bića i njihovim okruženjem (...) rezultiralo bi uništenjem društva” (George, 1999: 1). Ove reči danas mnogima zvuče potpuno strano, a samo manjini deluju vizionarske.

Međutim, uspon neoliberalne doktrine bio je, trijumfalan (Peru, 1986: 115). Neoliberali su za kratko vreme stvorili ogromnu mrežu institucija (fondacije, instituti, istraživački centri, publikacije itd.) i neumorno propagirajući svoje ideje i doktrinu praktično osvojili intelektualnu klimu, pre svega u razvijenim zemljama. Istovremeno, neoliberalna politika postaje vladajuća u nizu zemalja Trećeg sveta, a potom i u postsocijalističkim društvima. Njena doktrina, „strukturnog prilagođavanja” postaje kamen - temeljac preuređenja svetske ekonomije.

Skoro sve države, a posebno nerazvijene, podvrgnute su programu za strukturno prilagođavanje, koji obuhvata široku skalu zahteva (Mander & Goldsmith, 1996: 16):

- Masovna privatizacija i deregulacija;
- Ukidanje uvoznih tarifa, kao zaštitnog bedema domaće industrije;

- Ukidanje kontrole nad stranim investicijama, što popločava put ka dominaciji strane nad domaćom industrijom;
- Snižavanje poreza na dohodak korporacija;
- Eliminisanje kontrole cena i uvođenje kontrole nadnica;
- Drastična redukcija izdataka za socijalnu i zdravstvenu zaštitu.

Ovakvim programom transnacionalni kapital se oslobađa stega državne kontrole i kreće u planetarno osvajanje. Nadnacionalne institucije mu to omogućavaju slamanjem nacionalnih protekcionističkih barijera. „Na delu je proces smanjenja uloge i značaja države, odnosno umanjene sposobnosti i mogućnosti nacionalnih vlada da vrše svoju kako istorijsku tako i savremenu ulogu” (Macner, 2001: 48-49). Ovaj proces rezultat je sprovođenja programa za strukturno prilagođavanje, kojim se smanjuje prostor za delovanje nacionalnih država. Kao jedan od protivurečnih efekata globalizacije, odnosno globalnog poretka, upravo se ističe potiskivanje nacija u drugi plan i prevladavanje modela totalitarnog, do apsurdna banalizovanog, vesternizovanog i utopijskog neoliberalnog internacionalizma (Drašković, 2002: 82).

Članstvo u međunarodnim organizacijama i regionalnim zajednicama, podrazumeva ispunjavanje određenih uslova. U cilju stvaranja konkurentskog okruženja i privlačenja svetskog kapitala, vlade prilagođavaju svoje zakone i propise, smanjuju zarade, poreze i ekološke standarde. Preduzete mere često imaju veoma neželjene efekte, ali je to neminovna cena procesa globalizacije, koju plaćaju nerazvijene zemlje.

Neoliberalizam predstavlja moćno sredstvo vrlo ubrzanog ritma globalizacije, vrlo guste mreže međuzavisnosti i nezadrživog uspona nadnacionalnih institucija. Masovna deregulacija, privatizacija i liberalizacija kapitala, kao i njegov prelazak iz domena uticaja nacionalne države u „preduzimljive ruke” privatnog preduzetništva, prvi je izvor nove efikasnosti. „Nijedna centralna administracija ne može da postigne ekonomsku efikasnost tako uspešno kao neumorna konkurencija u trci za profitom i bogatstvom, nijedna sila nije ravna jedinstvenoj sposobnosti neoliberalnog kapitalizma da jednostavnu ljudsku gramzivost prevede u beskrajno različite produktivne energije” (Lutwak, 2005: 12). Zahvaljujući informatičkoj revoluciji, industrijsko otkriće se veoma brzo pretvara u masovni proizvod na tržištu, da bi potom istom brzinom taj proizvod zastareo. Otuda mogu preživeti samo proizvođači koji neprestano prate, da li neko drugi kreira nov, konkurentski proizvod, kako bi uvek bili jedan korak ispred njega. Bez obzira koliko puta neko dobije ovu trku, uvek ponovo mora da bude brži. Kada su francuski radnici zatražili smanjivanje radne nedelje na 35 radnih sati, direktori su im odgovorili: „Mi se nalazimo u svetskoj trci. Ako smanjimo radnu nedelju za nekoliko časova a istovremeno ne smanjimo dohotke, ličićemo na trkača čije su noge opterećene tegovima. Njegove šanse da osvoji medalju ravne su nuli” (Friedman, 1999: 36).

Drugi izvor ekonomske efikasnosti neoliberalizma izražava se u njegovoj novoj globalnoj mobilnosti i slobodnoj cirkulaciji kapitala. Potpuna sloboda kapitala od

kontrole države i moćnog pritiska sindikata unutar jednog društva, proširuje se na potpunu slobodu trgovine i kretanja kapitala na svetskoj sceni. Transnacionalni kapital se kreće planetom u potrazi za najpovoljnijim uslovima brze oplodnje, što znači da traži najjeftiniju radnu snagu i sirovine, zone najmanjih socijalnih izdataka i najmanje poreze za korporacije.

Treći izvor ekonomske efikasnosti neoliberalizma ogleda se u tome, što neoliberalna doktrina vrši energično finansijsko disciplinovanje društva, a u ekonomski život unosi test efikasnosti. Nedovoljno konkurentne firme i čitave industrijske grane, do tada zaštićene državnim subvencijama i uvoznim tarifama od unutrašnje i spoljne konkurencije, lako se prepuštaju ekonomskom propadanju. Skriveni izvor ekonomske efikasnosti nalazi se i u smanjivanju socijalnih davanja, a istovremeno se seku javni izdaci za socijalnu zaštitu, zdravstvo i školovanje. Odbacuje se i sama pomisao na punu zaposlenost. Socijalni strah od nezaposlenosti ponovo kruži svetom. Sužava se mreža socijalnih prava, a raspodela se preokreće u korist profita korporacija i prihoda bogatih klasa. Poruka širokim slojevima je: „Smanjite svoja očekivanja. Povećanje nadnica, zaštita prirode, zdravstveno osiguranje - sve što podiže cenu proizvodnje i korporacije čini manje konkurentnim - pretnja je našoj ekonomiji. Da bismo održali ekonomiju u globalnoj borbi za preživljavanje, moramo da napustimo dobar život” (Morris, 1996: 224).

Četvrti izvor ekonomske efikasnosti - uvećane sposobnosti oplodnje kapitala (profita) - nalazi se u smanjenju ekonomske pomoći zemljama u razvoju. Istovremeno, izvršen je veliki skok kamata na kredite koji zemlju pozajmioca baca u okove dužničkog ropstva. Neoliberalna vladavina donosi automatski raskid sa važećom formulom ekonomskog poretka. „Pomoć u razvoju nalik je umrloj zvezdi čiju svetlost još naziremo mada se ugasila davno i zauvek” (Latus, 2005: 5).

Pregled izvora ekonomske efikasnosti otkriva njihovu potpuno različitu prirodu i neizbežne velike socijalne posledice, koje se ispoljavaju na nacionalne ekonomije, posebno na nerazvijene zemlje. Jedan krug izvora ekonomske efikasnosti predstavlja povećana konkurentnost, preduzimljivost i motivacija, revitalizovani duh preduzetništva i slobodna cirkulacija kapitala, povećana finansijska disciplina društva i ukidanje niza subvencija. Međutim, drugi krug skrivenih izvora „efikasnosti”, uvećanje stope oplodnje kapitala, nalazi se u drastičnom smanjivanju ili potpunom izbegavanju plaćanja korporacijskih poreza, velikom smanjenju socijalnih prava, zdravstvene zaštite i ulaganja u obrazovanje. Ovaj drugi krug ekonomskih operacija, savršeno je dobar za uski krug ekonomske elite ali je nepovoljan sa stanovišta društvenih potreba. U oštrom kontekstu prema socijalnom kapitalizmu, projektu „države blagostanja”, koji je istovremeno povećavao bogatstvo i rasprostirao dobrobit na sve šire socijalne slojeve, neoliberalizam u jednom dahu sve brže uvećava bogatstvo uske elite i povećava socijalnu nejednakost. Uzlet korporacijskih profita, vrtoglavo bogaćenje elite i masivna globalizacija siromaštva, idu planetom ruku pod ruku. Oni koji takav sistem opravdavaju, u funkciji su nastojanja hegemonih država i njihovog krupnog transnacionalnog kapitala da se tekući procesi, zasnovani na logici globalne moći, prikažu kao prirodni procesi

utemeljeni na tržišnoj logici i na taj način neosnovano i neopravdano legitimisti. „Nema tu mogućnosti da se putem izbora građani opredeljuju da li će te vrednosti prihvatiti. Ako određena zemlja to ne prihvati biće sankcionisana” (Čomski, 1995: 26).

Transnacionalne korporacije na svetskom tržištu stvaraju monopole koji danas karakterišu globalnu ekonomiju. Neki autori to nazivaju novim „globalitarnim režimima” ili „planetarnim gladijatorima”, koje su premrežili svet. Transnacionalne korporacije danas dominiraju u svetskoj globalnoj ekonomiji. Njihova moć je velika i to ne samo ekonomska, već i politička, ideološka i kulturna. Transnacionalne korporacije se pojavljuju kao velika sila zahvaljujući svojoj akumuliranoj ekonomskoj moći. One određuju cene i uslove na tržištu, ali imaju i šire ekspanzionističke ambicije u sferi političkih i medijskih odnosa u savremenom svetu, iz čega proizilaze i brojne negativne implikacije na međunarodne odnose.

Strateški značaj internacionalizacije praktično potvrđuju najveće svetske trgovinske kompanije, koje posluju u velikom broju različitih zemlja sveta, ostvarujući, pri tome, visoke stope rasta. Na ovo posebno ukazuju rezultati istraživanja revizorsko-konsultantske kuće Deloitte, koja svake godine objavljuje listu najvećih trgovinskih kompanija u svetu, posmatrano po obimu prodaje. Tako u 2013. godini, ukupan promet 250 najvećih svetskih trgovinskih kompanija iznosio je 4,29 triliona dolara (4.290.000.000.000 \$), što je oko 6.12% svetskog bruto proizvoda (Global Powers of Retailing, 2014).

Tabela 1. Deset najkonkurentnijih kompanija u svetu, prema veličini ostvarenog prometa u 2013. godini

Red. broj	Naziv kompanije	Država iz koje potiče	Prodaja u 2013. (u mil. \$)	Broj država u kojima posluje
1	Wal-Mart	SAD	469,162	28 (11 u Africi; 10 u Južnoj i Srednjoj Americi; 3 u Aziji; 2 u Evropi i 2 u Severnoj Americi)
2	Tesco	Velika Britanija	101,269	13 (7 u Evropi; 4 u Aziji; SAD i Južna Afrika)
3.	Costco	SAD	99,137	9 (3 u Aziji; 2 u Severnoj Americi; 2 u Južnoj Americi; Australija i V. Britanija)
4	Carrefour	Francuska	98,757	31 (12 u Evropi; 9 na Bliskom Istoku; 4 u Aziji i na Pacifiku; 3 u Africi i 3 u Južnoj i Srednjoj Americi)
5	Kroger	SAD	95,751	SAD
6	Schwarz	Nemačka	87,236	26 u Evropi

7	Metro	Nemačka	85,832	32 (25 u Evropi; 5 u Aziji; Pakistan i Egipat)
8	The Home Depot	SAD	74,754	5 (2 u Severnoj Americi; 2 u Južnoj Americi i Kina)
9	Aldi	Nemačka	73,035	17 (15 u Evropi; SAD i Australija)
10	Target	SAD	71,960	SAD

Izvor: http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Kenya/Local%20Assets/Documents/CB_Global-Powers-of-Retailing-2015.pdf

Najveća svetska kompanija je američki trgovinski lanac Wal-Mart, koji je tokom 2013. godine, poslujući u 28 zemalja sveta, ostvario ukupan prihod od 469 milijardi i 162 miliona dolara, što predstavlja 11% prometa svih 250 vodećih svetskih trgovinskih kompanija. Ova kompanija je za deset godina poslovanja udvostručila svoj ukupan prihod i proširila svoje poslovanje na još sedamnaest zemalja sveta. Druga najveća kompanija je britanski Tesco koji je, poslujući u 13 zemalja sveta, ostvario prihod od 101 milijarde i 269 miliona dolara. Treća kompanija je američki Costco, sa nešto manjim prihodom u posmatranoj godini.

Za top 10 kompanija je karakteristično da su sve internacionalizovale svoje poslovanje, osim dve američke kompanije Kroger i Target. Od tih 10 kompanija, 9 njih ima u osnovi svog poslovanja prodaju robe široke potrošnje, dok se samo američka kompanija Home Depot bavi prodajom proizvoda za uređenje kuća, stanova i bašta.

Tabela, dakle, pokazuje da su na globalnom svetskom tržištu najmoćnije kompanije, između kojih postoji konkurencija, iz SAD-a, Nemačke, Velike Britanije i Francuske. Tempo konkurencije odvija se sve brže i brže, tako da dobija epitet trke za osvajanjem novih tržišta. Međutim, u konkurentskoj borbi nije neophodno biti najbrži. Za kompaniju je, važnije, da napravi pravi korak u pravo vreme. Izbor tržišta odnosno zemlje jeste bitan faktor, ali je mnogo važniji faktor izbor vremena, kada će odnosna kompanija primeniti strategiju osvajanja novih tržišta. U kontekstu selekcije tržišta, kompanija mora doneti odluku u koliko zemalja će ući i kojom će se brzinom širiti.

ZAKLJUČAK

Jedna od značajnih posledica sadašnje faze globalizacije jeste nemogućnost da se primenjuje tradicionalna paradigma o konkurentskim prednostima zemalja, na bazi raspoloživih prirodnih resursa, rada i kapitala. Danas, korporacije čitav svet posmatraju kao područje mogućih operacija u domenu proizvodnje, marketinga, istraživanja. Konkurentske prednosti neke zemlje posmatraju se samo kao eventualni doprinos u globalnoj strategiji firme. Zbog toga je važno naglasiti, da svaka zemlja treba da u okviru ovog procesa pokuša zauzeti takvo mesto, koje će joj, u što većoj meri, omogućiti da sačuva svoj ekonomski suverenitet. Takvo mesto nijedna nerazvijena zemlja ne može obezbediti bez prethodnog definisanja strategije, odnosno

modela razvoja. Tržište samo po sebi, neće omogućiti željeno mesto u procesu globalizacije. Stepem spremnosti nerazvijenih zemalja i njihovih privreda za međunarodnu konkurenciju određuje u kojoj će se meri sačuvati i učvrstiti njihov ekonomski suverenitet.

U tome svoje značajno mesto, često i odlučujuću ulogu, imaju najviši organi država okupljeni u pojedinim organizacijama kao što je, na primer, Evropska unija. U tom savezu do detalja se utvrđuju cene poljoprivrednih i drugih proizvoda. Odluke koje o tome donose ministri raznih resora uprkos nezadovoljstvu i pasivnom otporu, obavezne su za sve zemlje članice te alijanse. Obzirom, da su i najrazvijenije zemlje obavezne da se pridržavaju svih uputstava, za male i nerazvijene zemlje, bez obzira da li su u nekom savezu ili ne, situacija je još nepovoljnija. One moraju da se povinuju zahtevima da otvore svoja slabašna tržišta i izlože ih bez ikakve zaštite najezdi stranog kapitala i uvezenih roba za koje moraju da daju sirovine i slabe svoju ekonomiju.

Međutim, uprkos postojanju realnih i potencijalnih otpora, proces globalizacije svetske privrede se ne može zaustaviti. Argumenti koji su delom navedeni i u ovom radu ukazuju da sadašnji tok ovog procesa dovodi do produbljivanja nejednakosti, čemu svoj doprinos svakako daje i liberalizacija svetske trgovine. To, naravno, ne znači da taj proces treba zaustaviti jer bi to bilo pogubno. Jačanje protekcionizma na način, koji bi doveo do zatvaranja zemalja ili odustajanja od ekonomskih integracija, usporio bi razvoj svetske privrede. Ono što je potrebno omogućiti zemljama u razvoju, pogotovo onim najsiromašnijim, jeste da, uz saradnju sa međunarodnim institucijama a ne nametanjem gotovih rešenja, pronađu svoj put razvoja koji će im omogućiti da što pre otvore svoja tržišta i iskoriste prednosti uključivanja u međunarodne trgovinske tokove. Slobodna trgovina zaista ima mnogo prednosti, ali kada se odvija između partnera koji su na uporedivom nivou ekonomske razvijenosti. Uostalom, istorija međunarodnih trgovinskih odnosa ukazuje i da su sadašnje visoko razvijene zemlje u prvim fazama svog razvoja koristile određene protekcionističke mere dok nisu dostigle neophodan nivo razvijenosti koji im je omogućio ravnopravne uključivanje u svetske trgovinske tokove.

BIBLIOGRAFIJA

1. Čomski, N. 1995. Šta u stvari hoće Amerika, Beograd: Institut za političke studije.
2. Drašković, V. 2002. Kontrasti globalizacije, Ekonomika, Beograd.
3. Elgar, E. 2002. Globalization and National-State, New Jersey: MK.
4. Fallows, J. 2003. How the World Works, The Atlantic Monthly.
5. Friedman, T. 1999. The Lexus and the Olive Tree, Understanding Globalization Farrar Strans Giroux, New York.
6. Gao, T. 2005. Foreign direct investment and growth under economic integration, Journal of International Economics, Vol. 67, No. 1: 157-172.
7. George, S. 1999. A Short History of Neo-Liberalism: Twenty Years of Elite Economics and Emerging Opportunities for Structural Change, Globalising World, Bangkok.
8. Global Powers of Retailing, 2014.; dostupno na: http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Kenya/Local%20Assets/Documents/CB_Global-Powers-of-Retailing-2015.pdf
9. Held, D. 1997. Demokratija i globalni poredak, Beograd: Filip Višnjić.
10. Hoekman, B., Kostecki, M. 1995. The political economy of the world trading system, Oxford: Oxford University Press.

11. Ilić, D. 2003. Liberalizacija svetske trgovine, Politika i slobode, Beograd.
12. Kolodko, G. 2005. Глобализация и сближение уровней экономического развития, Вопросы экономики, No. 10. Moskva.
13. Latus, S. 2005. Le Monde Diplomatique, Paris.
14. Leković, V. 2006. Protivrečnosti državnog upravljanja u uslovima globalizacije, Ekonomske teme, br. 1-2., Niš.
15. Lutwak, E. 2005. Turbocapitalism, Winners and Losers in the Global Economy, New York: Harper-Collins Publishers.
16. Macner, E. 2001. Globalizacija i mogući odgovori Evrope, Ekonomist Magazin, br. 65., Beograd.
17. Mander, J., Goldsmith, E. 1996. The Against the Global Economy, and For a Turn Toward the Local, San Francisko: Sierra Club Books.
18. Mitrović, B. 2003. Globalizacija i zemlje u tranziciji, Ekonomske teme, br. 2., Niš.
19. Morris, D. 1996. Free Trade: The Great Destroyer, San Francisko: Sierra Club Books.
20. Peru, F. 1986. Za filozofiju novog razvoja, Beograd: IPO Matice Srpske, Evropski centar za mir i razvoj.
21. Stiglic, Dž., 2004. Protivrečnosti globalizacije, Beograd: SBM-x.
22. The Guardian, 17. april 2002.
23. Todorović, M. 2001. Konkurencija na svetskom tržištu u uslovima globalizacije, Ekonomske teme, br. 1., Niš.
24. Ursić, P., Lakićević, M. 2001. Čuvajte se MMF-a! (razgovor sa Dž. Stiglicom), Ekonomist magazin, Beograd.

RESUME

History of international trade relations indicates that the currently high developed countries in the early stages of their development process, have used certain protectionist measures until they have reached the necessary level of development that enabled them to participate equally in world trade flows. However, free trade between national economies is essential and very important for their future development. Economic theory and practice have dismissed as a failure the autarchic concept of development of a country a long time ago. Economic development and economic power of a country largely depend on the extent to which that country is connected economically with other countries. This connectivity and interdependence is reflected in the share of imports and exports in gross domestic product, foreign direct investment and technology transfer intensity.

In the long run, globalization, as well as her significant factor liberalization, are essential carriers of development of the world economy, but in the short term, developing countries should be enabled to protect themselves from the disastrous operation of hasty liberalization and allowed to develop their national economy. In this sense, it is necessary to reform the existing international institutions and adapt them to the modern development of the world economy.

Despite the existence of actual and potential obstacles, the process of globalization of the world economy cannot be stopped. The arguments that are partly listed in this paper indicate that the current flow of the process leads to deepening inequalities, to

which certainly contributes the liberalization of world trade. This, of course, does not mean that this process should be stopped because it would be devastating. Strengthening of protectionism in a way that would lead to the closure of the countries or withdrawal from economic integration, would slow down the development of the world economy. The developing countries should be enabled, especially the poorest ones, is that, in cooperation with international institutions rather than by imposing ready-made solutions, to find their own path of development that will allow them to immediately open their markets and take advantage of participation in international trade flows.